

Religijność i poczucie tożsamości studentów z Czech, Polski i Słowacji

Streszczenie: Problematyka poruszana w artykule obejmuje kwestie związane z religijnością studentów. W tej kategorii uwzględniono ich strukturę wyznaniową, stosunek do religii, samoocenę istoty religii w życiu, częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych – ukazano te kategorie w relacji do poczucia tożsamości. Badania z zastosowaniem metody ankiety przeprowadzono wśród studentów z Czech, Polski i Słowacji mieszkających na terenach zróżnicowanych kulturowo. Wyniki badań pozwalają zauważyć dokonujące się zmiany w społeczeństwach polskim i słowackim. Młodzi ludzie korzystają z możliwości dokonywania wyborów, które dotyczą nie tylko wykształcenia, drogi zawodowej, ale również przekonań, zachowań i działań w sferze religijnej. Wolność wyboru u badanych studentów przejawia się między innymi w odczuwaniu wielowymiarowej tożsamości oraz w świadomej przynależności do Kościoła. Wśród badanej młodzieży studenckiej – zarówno w Czechach, w Polsce, jak i w Słowacji – dostrzegamy indywidualizację religijności przejawiającą się w odejściu od przynależności religijnej, a także w „przynależności bez wiary”. Studenci deklarują wiarę w Boga, nie zawsze przy tym podają swoje wyznanie i zarazem podkreślają ważność religii w ich życiu.

Słowa kluczowe: Polska, studenci, poczucie tożsamości, religijność, Słowacja, Czechy

Wprowadzenie

W Europie Środkowej – między innymi w Czechach, Polsce i w Słowacji – zjawiska i wydarzenia z ostatnich kilkunastu lat (między innymi zmiany polityczne, integracja z krajami członkowskimi Unii Europejskiej, zmiany gospodarcze, demokratyzacja życia społecznego, wzrost ruchliwości społecznej, waloryzowanie autonomii, indywidualizmu i wolności jednostki) doprowa-

dziły do zmiany modeli tożsamości ludzi – w tym religijności – zwłaszcza osób młodych. Znaczący udział w dokonujących się przemianach ma wzrastające zróżnicowanie kulturowe w Europie Środkowej.

W tradycji europejskiej tożsamość religijna poprzedzała tożsamość narodową czy państwową i nadal w wielu krajach jest ich ważną cechą konstytutywną. Trudna historia krajów Europy Środkowej sprawiła, że przez wieki Kościół był często jedynym miejscem, gdzie można było mówić w języku narodowym o swoim kraju. W Polsce i w Słowacji Kościoły katolickie i ewangelickie były zaangażowane w walkę, odbudowę i zachowanie narodowości. Odrodzenie narodowe Polaków i Słowaków zaowocowało także ich odrodzeniem religijnym. Jak zauważa Samuel P. Huntington, „wszechobecność i znaczenie religii przejawia się wyjątkowo wyraźnie w byłych państwach komunistycznych. Wypełniając próżnię, jaka powstała po załamaniu się ideologii, ruchy odrodzenia religijnego ogarnęły wszystkie te kraje” (Huntington, 2000, s. 131). Jak uzupełnia dalej autor, nowa sytuacja doprowadziła do zachwiania tradycyjnych podstaw określania tożsamości i autorytetów, co zaowocowało poszukiwaniem nowych źródeł tożsamości, nowych form stabilnej wspólnoty i nowych systemów nakazów moralnych, które dałyby im poczucie sensu życia i celowości. Potrzeby te zaspakaja religia” (Huntington, 2000, s. 132).

Przedstawiona sytuacja nie odnosi się do Czech, gdyż Czesi są w Europie Środkowej uznawani za najbardziej zlaicyzowany naród współczesnej Europy. Przypadek czeski jest wyjątkowo złożony. Radosław Zenderowski podjął próbę wyjaśnienia zlaicyzowanej tradycji husyckiej i czeskiego antykatolicyzmu, sięgając do pacyfikacji ruchu husyckiego w XV wieku i przymusowej akcji rekatolizacji w XVII wieku na zlecenie Wiednia. Zdaniem autora „katolicyzm był przez trzy stulecia symbolem politycznej opresji, w jakiej znaleźli się Czesi w XVII wieku” (Zenderowski, 2011, s. 207), a antykatolicyzm stał się symbolem przewyciężonej opresji politycznej. Inną sytuację wyznaniową spotykamy na czeskim Śląsku Cieszyńskim, gdzie od wieków mieszkają wyznawcy różnych Kościołów, z dominacją katolików i ewangelików. Jest to region odmienny w kwestii religii od pozostałych w Republice Czeskiej. Proces ateizacji społeczeństwa – narastający w Czechosłowacji od wczesnych lat po II wojnie światowej – zaowocował sekularyzacją¹, której oparli się w dużej mierze mieszkańcy Moraw i Śląska Cieszyńskiego. Zróż-

---

¹ Dane spisów powszechnych w Czechach wskazują, że w 1950 roku 93,9% deklaroowało się jako osoby wierzące, 43,9% w 1991 roku, a 32,1% w 2001 roku. Między rokiem 1950 a 1991 w spisach nie pytano w religię.

nicowanie religijne cechuje Śląsk Cieszyński od stuleci i znajduje to potwierdzenie w wynikach wcześniejszych badań dotyczących identyfikacji religijnej uczniów tam mieszkających (Grabowska, 1995).

W okresie Czechosłowacji Kościół był konsekwentnie oddzielony od państwa, zakazano wydawania czasopism religijnych, zmieniono prawo wyznaniowe, ustanawiając nadzór państwa nad Kościołami, prześladowano duchownych, co doprowadziło w 1951 roku do ostatecznego złamania oporu Kościoła katolickiego w Czechosłowacji, który na długie lata został zepchnięty na margines życia publicznego (Jirásek i Małkiewicz, 2005, ss. 277–311). Po aksamitnej rewolucji nastąpiło masowe ożywienie religijne, odbywały się nabożeństwa na stadionach, w telewizji nadawano audycje religijne, transmitowano „religijne wydarzenia stadionowe”. Po fali chwilowego ożywienia życie religijne w Czechach wróciło do poprzedniego stanu i tylko na ulicy można spotkać świadków Jehowy proponujących lekturę ich pism. Życie religijne w Czechach jest sprawą prywatną i osobistą człowieka.

W omawianych krajach – chociaż sąsiadujących ze sobą – inaczej kształtowała się sytuacja religijna i nadal należy na nią patrzeć w kontekście skomplikowanej historii XIX i XX wieku. Choć Czechosłowacja przez dziesięciolecia funkcjonowała jako jeden byt państwowy, Czesi i Słowacy mieli i mają zdecydowanie różne relacje państwo–Kościół czy tożsamość–religia. Ci pierwsi – zdominowani przez władze monarchii austriackiej – postrzegali katolicyzm jako narzędzie zniewolenia i opresji polityczno-kulturowej. Jak zauważa Iwona Jakimowicz-Pisarska, „doświadczenia dziewiętnastowiecznej dominacji Habsburgów ukształtowały postawy czeskiej inteligencji, która z kolei w nowo utworzonym państwie zainicjowała budowę tożsamości narodowej bez elementów religijnych. Nie była to jednak postawa niechęci i negacji wyłącznie wobec katolicyzmu, ale ogólnie wobec wszelkich form religijności, wynikających z działalności Kościołów chrześcijańskich na tych terenach (2018, s. 166). Natomiast Słowacy są postrzegani jako „narodowo chrześcijański, choć wyznaniowo podzielony, głównie na rzymskich katolików i protestantów (grekokatolicy i prawosławni pozostają raczej niezauważeni w dyskursie tożsamościowym, prawdopodobnie dlatego, że deklarują się w większości jako Rusini lub Ukraińcy) (Zenderowski, 2010, s. 181).

Historycznie ukształtowany stosunek do religii i Kościoła w tej części Europy znajduje odzwierciedlenie w aktualnej sytuacji wyznaniowej w poszczególnych krajach. I tak, w powszechnym spisie ludności w Republice Czeskiej w 2021 roku 13% obywateli określiło siebie jako osoby wierzące i przynależące do Kościoła (w tym 54% do Kościoła rzymskokatolickiego, 23% do Ewange-

lickiego Kościoła Czeskobraterskiego, 17% do Czechosłowackiego Kościoła Husyckiego, pozostałe 6% to członkowie innych Kościołów, związków wyznaniowych i stowarzyszeń religijnych), 9% to osoby wierzące bez przynależności do instytucjonalnego Kościoła, 48% określiło się mianem osób bez przekonań religijnych, a 30% pozostawiło pytanie bez odpowiedzi (*Náboženská víra*, 2021).

W spisie ludności Polski z 2011 roku 88,86% deklaroowało przynależność do Kościołów i związków wyznaniowych (w tym do Kościoła rzymskokatolickiego 87,58%, pozostali to członkowie ponad 150 innych Kościołów, związków wyznaniowych i ruchów religijnych oraz różnego rodzaju prądów i nurtów religijnych), 2,41% nie należało do żadnego Kościoła, 7,10% odmówiło odpowiedzi na pytanie o wyznanie, a 1,63% to osoby o nieustalanej przynależności wyznaniowej (Gudaszewski, 2015, s. 93). Do początku 2023 roku nie opublikowano wyników Spisu Powszechnego z 2021 roku dotyczących przynależności religijnej.

Według spisu z 2021 roku Urzędu Statystycznego Republiki Słowackiej 69,72% obywateli określiło siebie jako osoby wierzące i przynależące do Kościoła (w tym 80% Słowaków należało do Kościoła rzymskokatolickiego, 7,6% do Ewangelickiego Kościoła Wyznania Augsburskiego na Słowacji, 12,4% wyznawało inne religie), 23,79% nie należało do żadnej religii, 6,49% osób pozostawiło pytanie bez odpowiedzi (*Náboženské vyznanie*, 2021).

Czechy należą do najbardziej laickich państw na świecie, natomiast Polska – w większym stopniu niż Słowacja – jest krajem w dużej mierze jednorodnym wyznaniowo, w którym jednoznacznie dominują katolicy. Sytuacja wyznaniowa w poszczególnych krajach jest zróżnicowana regionalnie i można wyróżnić w Polsce i w Słowacji tereny zamieszkałe w większości przez wyznawców Kościoła prawosławnego czy protestanckiego. Także w laickich Czechach są obszary zamieszkałe przez osoby wierzące i te, gdzie dominują osoby niewierzące. Najwięcej osób deklarujących wiarę w Boga mieszka na Morawach i na Śląsku.

Podstawy teoretyczne i metodologiczne badań

Celem badań omawianych w niniejszym opracowaniu było poznanie religijności studentów z wybranych krajów z Europy Środkowej. Zatem przedmiotem badań uczyniono religijność studentów. „Religijność jako świadomość obecności Boga to zawsze jakiś osobisty stosunek do *sacrum*, stosunek o podłożu metafizycznym, poprzez który wszystko otrzymuje swoisty nadsens

(Marianański, 2022, s. 18). Przyjęto koncepcję indywidualnej religijności Władysława Piwowarskiego (1975). W obrębie kategorii religijność uwzględniono kategorie: wyznanie badanych studentów, autodeklaracje wiary w Boga, ocena roli religii (wiary w Boga) w życiu oraz częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych.

Uzyskane deklaracje studentów dotyczące religijności zaprezentowano w relacji z poczuciem tożsamości. W analizie tożsamości przyjęto pojęcie „poczucie tożsamości”, co wskazuje na jego subiektywny charakter wyrażony w deklaracjach studentów. W procesie konceptualizacji badań przyjęto Teorię Wielozakresowej i Wielowymiarowej Tożsamości Jerzego Nikitorowicza (2017). Założono, że poczucie tożsamości można badać w odniesieniu do autoidentyfikacji (poczucie bycia mieszkańcem swojej miejscowości; mieszkańcem regionu; członkiem mniejszości narodowej; obywatelem swojego kraju; Europejczykiem; obywatelem świata).

Problem główny zawiera się w pytaniu: Jaka jest religijność studentów z wybranych krajów z Europy Środkowej? Sformułowano również problemy badawcze:

1. Jaka jest przynależność wyznaniowa badanych studentów z Czech, Polski i Słowacji?
2. Jakie są autodeklaracje wiary w Boga?
3. Jak badani studenci oceniają rolę religii (wiary w Boga) w ich życiu?
4. Jaka jest częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych badanych studentów?
5. Czy poczucie tożsamości różnicuje religijność badanych studentów?

Do przeprowadzenia badań² komparatystycznych wybrano trzy kraje położone w Europie Środkowej, a w ich obrębie regiony wielokulturowe i wielowyznaniowe. Badania przeprowadzono wśród studentów z Czech, Polski i Słowacji mieszkających na terenach zróżnicowanych kulturowo.

W badaniach zastosowano metodę ankiety i badania przeprowadzono wśród 450 studentów z kierunków: humanistycznych i społecznych, jednak do dalszych analiz omawianych w niniejszym opracowaniu – z uwagi na niekompletne wypełnienie – zakwalifikowano 440 ankiet (w tym: 86 w Czechach, 194 w Polsce i 160 w Słowacji).

---

² Badania stanowią wycinek zespołowego projektu badawczego: *W kręgu kultury polskiej w kraju i za granicą* (realizowanego wspólnie z Ewą Ogródką-Mazur), którego celem była analiza porównawcza wyników badań prowadzonych na pograniczych zamieszkałych przez mniejszości narodowe w Polsce i przez polskie mniejszości narodowe w krajach sąsiadujących z Polską.

Na podstawie pytania *Czy czuje się Pan(i)...* zbadano poczucie tożsamości studentów obejmujące sześć obszarów. Odpowiedzi udzielano na skali 5-stopniowej. W analizie każdego z obszarów wykorzystano test chi-kwadrat (χ^2) dla jednej próby. Na potrzeby dalszych analiz utworzono nową zmienną, poczucie tożsamości. Zmiennej tej przypisano trzy kategorie: *jednowymiarowe* poczucie tożsamości, *dwuwymiarowe* i *trójwymiarowe*. Kategoryzacji dokonywano na podstawie liczby odpowiedzi *tak* dla wszystkich sześciu obszarów: *jednowymiarowe* w przypadku, gdy respondent udzielił jednej odpowiedzi *tak* w jednym z sześciu obszarów, *dwuwymiarowe* w przypadku dwóch odpowiedzi *tak* oraz *trójwymiarowe* dla trzech i więcej odpowiedzi *tak*.

Hipotetycznie założono, że religijność badanych studentów jest zróżnicowana w poszczególnych krajach oraz że występuje istotna zależność pomiędzy poczuciem tożsamości badanych studentów i ich religijnością. Weryfikacji istnienia zależności dokonano przy zastosowaniu testu chi-kwadrat. Obliczenia wykonano w środowisku statystycznym R wer.3.6.0, programie PSPP oraz MS Office 2019. Jako poziom istotności przyjęto $p = 0,05$.

Religijność i poczucie tożsamości studentów z Czech, Polski i Słowacji – omówienie wyników badań

Zdecydowana większość badanych w Polsce i w Słowacji wierzy w Boga. „Ludziom, którzy czują potrzebę określenia »kim jestem« i »gdzie należę«, religia dostarcza – zdaniem S.P. Huntingtona – przekonujących odpowiedzi, tworzy też małe wspólnoty społeczne, na miejsce tych, które rozpadły się w trakcie urbanizacji” (Huntington, 2000, s. 133). Poproszono studentów o podanie wyznawanej religii/wyznania (tabela 1) oraz o ocenę własnego zaangażowania religijnego (tabela 2).

Tabela 1. Struktura przynależności wyznaniowej badanych studentów na podstawie ich deklaracji (dane w procentach)

kategorie	studenci z Czech N=86	studenci z Polski N=194	studenci ze Słowacji N=160
katolicy	7,0	59,3	49,4
ewangelicy	1,2	2,2	6,9
grekokatolicy	0	0,6	0
chrześcijanie	16,3	20,2	19,4

kategorie	studenci z Czech N=86	studenci z Polski N=194	studenci ze Słowacji N=160
polskokatolicy	0	0,6	0
brak odpowiedzi	75,5	17,0	18,1

Źródło: opracowanie własne.

Przynależność wyznaniowa jest zewnętrznym kryterium określającym zjawisko religii w danej społeczności. Czytelnika mogą zdziwić kategorie ujęte w tabeli 1, obok wyznań chrześcijańskich jest także samo chrześcijaństwo. Studenci mieli do wyboru listę wyznań oraz kategorię *inne*. W każdym kraju część badanych wpisała, że są chrześcijanami (16,3% Cz; 20,2% Pl; 19,4% Sł).

Tabela 2. Autodeklaracje wiary w Boga (dane podano w procentach)

kategorie	studenci z Czech N=86	studenci z Polski N=194	studenci ze Słowacji N=160
jestem człowiekiem głęboko wierzącym	4,90	15,20	11,80
jestem człowiekiem wierzącym	32,10	79,70	77,30
jestem człowiekiem niewierzącym	63,00	5,10	10,90

Źródło: opracowanie własne.

Autodeklaracja wiary religijnej jest – moim zdaniem – najważniejszym wskaźnikiem zaangażowania religijnego, bowiem złożona deklaracja wiary religijnej ma osobisty charakter i wyraża wewnętrzne przekonanie do tego, co religijne. Potwierdzają to dane przedstawione w tabeli 1 (kategoria: *brak odpowiedzi*) i tabeli 2 (*jestem człowiekiem niewierzącym*). Część badanych (12,5% Cz; 11,9% Pl; 7,2% Sł) nie podało nazwy wyznania czy religii. Były natomiast odpowiedzi: *czytam Biblię, wyznaję swój system, to moja osobista religia, nie potrzebuję Kościoła*. Można zakładać, iż ci studenci nie mają więzi z instytucjonalnym Kościołem, ze wspólnotą wyznaniową. Wyłania się zatem nowe zjawisko „wiary bez przynależności”.

Aniela Róžańska – porównując wyniki badań z 2008 roku z wynikami uzyskanymi w okresie kilkunastu poprzednich lat – zauważa, że religijność młodzieży uległa nieznacznym zmianom. Modernizacja (uwspółcześnienie) religii wśród młodzieży zaolziańskiej „polega na częściowym odchodzeniu od tradycji i przekazu religijnego (rodzinnego, kościelnego), a w zamian tego bardziej polega na własnych przemyśleniach, doświadczeniach życiowych i poszukiwaniach własnych rozwiązań w kwestiach wiary” (Róžańska, 2011,

s. 252). Autorka w kwestiach wiary dostrzega zjawisko wzrastającego indywidualizmu, a także zwraca uwagę, że religijność młodzieży cechują postawy tolerancyjne i otwarte wobec osób innych wyznań (Różańska, 2011, s. 253).

Wyniki cytowanych badań przez Štefaňaka – prowadzonych na przestrzeni lat 2006–2016 w Słowacji – wydają się potwierdzać nie tylko scenariusz postępującej sekularyzacji, ale częściowo także scenariusz stabilizacji lub nawet rewitalizacji religijności (na przykład wzrost identyfikacji z parafią lub wiary w zmartwychwstanie ciał ludzkich), scenariusz pluralizacji religijności lub światopoglądu (na przykład wzrost poziomu poszukiwania wartości sensotwórczych poza wiarą religijną) oraz scenariusz fundamentalizmu religijnego (na przykład wzrost akceptacji niektórych tradycyjnych norm moralnych) (Štefaňak, 2018, s. 127).

Tabela 3. Samoocena roli religii (wiary w Boga) w życiu badanych studentów (dane w procentach)

kategorie	Studenci z Czech N=86	Studenci z Polski N=194	Studenci ze Słowacji N=160
bardzo ważne	9,40	36,30	18,20
ważne	22,40	47,10	44,50
mało ważne	44,70	14,70	24,50
nieważne	23,50	2,00	12,70

Źródło: opracowanie własne.

Zestawienie wybranych wyników z tabeli 2 (kategoria: *jestem człowiekiem niewierzącym*) i z tabeli 3 kategoria: samoocena roli religii (zsumowane odpowiedzi: *mało ważna* i *nieważna*) – pozwalają dostrzec zjawisko „przynależności bez wiary” (Cz – 63%/68,2%; Pl – 5,1%/16,7%; Sl – 10,9%/37,2%). Różnica w odpowiedziach studentów z Czech wynosi 5,2%, w Polsce 11,6% i w Słowacji 25,6%. Te osoby deklarowały wiarę w Boga, ale nie znaczy ona wiele w ich życiu.

Tabela 4. Częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych (dane w procentach)

kategorie	Studenci z Czech N=86	Studenci z Polski N=194	Studenci ze Słowacji N=160
raz w tygodniu lub częściej	6,00	43,10	25,50
co najmniej raz w miesiącu	3,60	16,70	10,00
jedynie podczas ważnych świąt religijnych	28,90	23,50	30,90
raz w roku	10,80	1,00	7,30

kategorie	Studenci z Czech N=86	Studenci z Polski N=194	Studenci ze Słowacji N=160
nie umiem określić	34,90	8,80	17,20
wcale nie uczestniczę	15,80	6,90	9,10

Źródło: opracowanie własne.

Odrzucenie Kościoła i religii przez Czechów w życiu publicznym nie oznacza odrzucenia przez nich wielu wartości. Tylko nieliczni z badanych studentów nie uczestniczą w praktykach religijnych. Jak zauważa R. Zenderowski, zsekularyzowane wartości religijne zawarte zarówno w husytyzmie, jak i katolicyzmie w istotny sposób kształtowały i nadal kształtują czeską tożsamość narodową (Zenderowski, 2011, ss. 205–216) oraz – jak pozwalają zauważyć wyniki badań – religia jest ważna w życiu badanych. Mamy zatem sytuację, zwłaszcza wśród badanych w Czechach, że osoby niedeklarujące przynależności do żadnego Kościoła zadeklarowały ważność religii w ich życiu. Po zsumowaniu pozytywnych odpowiedzi otrzymujemy w Czechach ponad 30%, a w Słowacji ponad 60%. W przypadku studentów z Czech mamy wyższy odsetek osób odpowiadających pozytywnie na pytanie o ważność religii w ich życiu niż odsetek osób deklarujących przynależność do Kościoła instytucjonalnego. Możemy tę sytuację opisać za pomocą terminu wprowadzonego przez Grace Davie: „wierzących bez przynależności”. Przez ten termin autorka rozumie sytuację, w której ludzie przyznają się do wiary w Boga, ale tylko niewielu z nich regularnie uczęszcza do kościoła.

Uzyskane wyniki badań poddano analizom statystycznym i tylko wśród badanych w Słowacji zaobserwowano istotną zależność między poczuciem tożsamości i częstotliwością praktyk religijnych (tabela 5).

Tabela 5. Częstotliwość praktyk religijnych badanych studentów z uwzględnieniem ich poczucia tożsamości

Kategorie			poczucie tożsamości		Wynik testu
			jedno lub dwu-wymiarowe	trójwymiarowe	
Słowacja	co najmniej raz w miesiącu	%	5,0	41,4	$\chi^2 = 13,305$ $df = 2$ $p = 0,001$
	tylko podczas ważnych świąt religijnych	%	40,0	37,9	
	wcale lub nie umiem określić	%	55,0	20,7	

Legenda: χ^2 – statystyka testu; df – stopnie swobody; p – istotność statystyczna

Źródło: opracowanie własne.

W Słowacji uzyskano wynik testu χ^2 istotny statystycznie w odniesieniu do częstotliwości praktyk religijnych $\chi^2(1, N = 107) = 13,30; p < 0,001$, co oznacza występowanie dużych różnic w rozkładzie tych czynników w podziale na poczucie tożsamości. Osoby mające jedno- lub dwuwymiarową tożsamość najczęściej (55,0%) wcale nie praktykowały religii, bądź też nie potrafiły określić, jak często to robią. Osoby mające tożsamość trójwymiarową z kolei najczęściej (41,4%) praktykowały raz w miesiącu lub częściej. Osoby o trójwymiarowym poczuciu tożsamości istotnie statystycznie częściej praktykowały swoją religię. Hipoteza tylko w tym zakresie znalazła potwierdzenie – zaobserwowano istotną zależność tylko między poczuciem tożsamości i częstotliwością praktyk religijnych studentów słowackich.

Konkluzje

W społeczeństwach tradycyjnych propagowano i narzucano w procesie socjalizacji poglądy, przekonania czy wzorce religijności. „Religia wraz ze swoimi instytucjami kościelnymi współkształtowała tożsamość jednostek i społeczeństwa, zwłaszcza poprzez systemy wartości orientacji dla życia codziennego” (Mariański, 2014, s. 93).

W ostatnich dekadach zarówno poprzedniego, jak i tego wieku religijność Europejczyków ulega zmianom. W wielu krajach Europy Zachodniej społeczeństwa w dużej mierze są postrzegane jako laickie i do opisanie tej sytuacji G. Davie użyła określenia „religii zastępczej”. To szczególny rodzaj religijności i odnoszony jest do sytuacji, w której „ogół społeczeństwa jest zadowolony, że mała grupa regularnie praktykuje w jego imieniu. Dla większości ludzi Kościoły są instytucjami, do których zwracają się w sytuacjach wyjątkowych dla kraju, jak również w okresie świąt, na przykład Bożego Narodzenia i Wielkanocy, albo z okazji rytuałów przejścia, takich jak chrzest, śluby czy pogrzeby” (Trzebiatowska, 2010, s. 17).

Wyniki badań pozwalają zauważyć dokonujące się zmiany w społeczeństwach polskim i słowackim. Młodzi ludzie korzystają z możliwości dokonywania wyborów, która dotyczy nie tylko wykształcenia, drogi zawodowej, ale również przekonań, zachowań i działań w sferze religijnej. Wolność wyboru u badanych studentów przejawia się między innymi w odczuwaniu wielowymiarowej tożsamości oraz w świadomej przynależności do Kościoła. Scenariusze przemian religijności znajdują potwierdzenie w wynikach opisywanych badań. Wśród badanej młodzieży studenckiej – zarówno w Czechach, w Polsce, jak i w Słowacji – dostrzegamy indywidualizację religijności przeja-

wiającą się w odejściu od przynależności religijnej, a także w „przynależności bez wiary”. Studenci deklarują wiarę w Boga, nie zawsze przy tym podają swoje wyznanie i zarazem podkreślają ważność religii w ich życiu.

Zaprezentowane wyniki badań ilościowych religijności studentów czeskich nie pozwalają w pełni zrozumieć ich deklaracje. Niewielu studentów podało swoją przynależność konfesyjną, ponad połowa deklaruje brak wiary w Boga, ale tylko mniej niż jedna czwarta ocenia religię (wiarę w Boga) jako nieważną w ich życiu, a w mniej niż 16% nie uczestniczy w praktykach religijnych. Wybitny czeski filozof Jan Patočka w słynnym eseju – napisanym w latach 70. XX wieku – *Kim są Czesi* – wspomina o „chrześcijaństwie laickim” (Patočka, 1997, s. 16). I może to byłby klucz do podjęcia dalszych, pogłębionych badań z wykorzystaniem strategii badań idiograficznych.

Zaprezentowane wyniki badań pozwalają dostrzec tendencje zmian, które zaprzeczają tezie o laicyzacji czy sekularyzacji. Religijność czeskich, polskich i słowackich studentów różni się, nie dostrzegamy zaniku wiary w Boga. Można postawić, co prawda względnie uzasadnioną tezę o zmianie form religijności czy sposobów jej wyrażania.

Bibliografia

- Grabowska, B. 1995. Religijność młodzieży Podbeskidzia. W: Lewowicki, T. red. *Społeczności młodzieżowe na Pograniczu*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, ss. 67–81.
- Gudaszewski, G. 2015. *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski*. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011.
- Huntington, S.P. 2000. *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*. Jankowska, H. Tłum. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA.
- Jakimowicz-Pisarska, I. 2018. *Życie religijne Czechów, czyli laicyzacja naszych południowych sąsiadów*. Przegląd Religioznawczy. 3 (269).
- Jirásek, Z. i Małkiewicz, A. 2005. *Polska i Czechosłowacja w dobie stalinizmu (1948–1956). Studium porównawcze*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Náboženské vyznanie*. 2021. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Štatistický úrad Slovenskej republiky. <https://www.scitanie.sk/k-rimskokatolicnemu-vyznaniu-sa-prihlasilo-56-obyvateľov>. (4.02.2023).
- Mariański, J. 2014. *Kontrowersje wokół relacji religii i moralności. Tożsamość*

- czy rozbieżność? *Studium socjologiczne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mariański, J. 2022. *Doświadczenie religijne w życiu codziennym młodzieży polskiej w XXI wieku*. Humaniora. Czasopismo Internetowe. **2** (38), ss. 15–36.
- Náboženská víra*. 2021. Obyvatelstvo podle náboženské víry a kraju. <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira> (4.02.2023).
- Nikitorowicz, J. 2017. *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Patočka, J. 1997. *Kim są Czesi?* Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Piwowarski, W. 1975. *Operacjonalizacja pojęcia „religijność”*. *Studia Socjologiczne*. **4**, ss. 158–175.
- Różańska, A. 2011. Religijność i kształtowanie tożsamości religijnej młodzieży w społecznościach wielokulturowych. W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur i A. Szczurek-Boruta (red.): *Edukacja międzykulturowa – dokonania, problemy, perspektywy*. Cieszyn – Warszawa – Toruń: Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 241–265.
- Štefaňák, O. 2018. *Religijność młodzieży słowackiej w procesie przemian*. *Przegląd Religioznawczy – The Religious Studies Review*. **2** (268), ss. 113–127.
- Trzebiatowska, M. 2010. *Grace Davie wizja socjologii religii w Europie i na świecie*. ss. 9–17. W: Dawie, G., *Socjologia religii*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*. 2022. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/wyznania-religijne-w-polsce-2019-2021,5,3.html>.
- Zenderowski, R. 2010. *Religia a słowacka tożsamość narodowa*. *Przegląd Zachodni*. **1**, ss. 163–185.
- Zenderowski, R. 2011. *Religia i tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. Między etnicyzacją religii a sakralizacją etosu (narodu)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Religiousness and the sense of identity of students from the Czech Republic, Poland, and Slovakia

Abstract: The subject matter explored in the article include the issues related to religiousness of university students. This category comprises their denominational structure, their attitude to religion, their self-evaluation of the essence of religion in life, the frequency of participation in religious practices. These categories are shown in relation to their sense of identity. The research with the use of the survey method was conducted among students from the Czech Republic, Poland and Slovakia who live in culturally diverse territories. The research results show the ongoing changes in Polish and Slovak societies. Young people take advantage of the possibility of making choices and their choices concern not only education and professional paths, but also the beliefs, behaviour and activities in the religious sphere. The surveyed students' freedom of choice is manifested, among others, in their sense of a multidimensional identity and in the consciousness of belonging to the Church. Among the surveyed university youth – in the Czech Republic, Poland and Slovakia – one can observe the individualization of religiousness in the form of the departure from religious affiliation, as well as in “belonging without faith”.

Keywords: Poland, students, religiousness, Czech Republic, Slovakia, sense of identity

Translated by Agata Cieniła